

სულხან ონიანი*

მეფე, როგორც სამართლის აღსრულების გარანტი, ქართული სამართლის ძეგლებში არსებული ერთი იურიდიული ფორმულის ანალიზი, რომლიდანაც ჩანს, რომ მეფე ძველ საქართველოში სამართლის აღსრულების უპირველეს და უმთავრეს გარანტიად გვევლინება. მისი ბრძანების შეუსრულებლობა უთანაბრდება მეფის წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულს. ეს უკანასკნელი კი ფეოდალურ სახელმწიფოში ყველაზე მკაცრად ისჯება. საჯარო მოხელეთა საქმიანობასაც მეფის, როგორც ინსტიტუციის, ავტორიტეტი უზრუნველყოფს.

საკვანძო სიტყვები: ძველი ქართული სამართალი, მეფე, კათალიკოსი, ბატონიშვილი, დედოფალი, ფიცი, გარანტი.

1. შესავალი

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში მეფის ფუნქციები შემდეგ ძირითად მიმართულებებად არის დაყოფილი: 1. სამხედრო, 2. საკანონმდებლო, 3. სასამართლო, 4. საგამგეო, 5. საფინანსო, 6. საერთაშორისო და 7. საეკლესიო.¹

თანამედროვე ეპოქისგან განსხვავებით, ფეოდალური საზოგადოების პირობებში უმთავრესი მნიშვნელობა მეფის სამხედრო ფუნქციას ენიჭებოდა. საქართველოს მეფე, უპირველეს ყოვლისა, პატრიარქატული სოციუმისთვის დამახასიათებელი უმთავრესი სტრუქტურის – ბრძოლისუნარიან მამაკაცთა მიერ დაკომპლექტებული სამხედრო-არისტოკრატიული პირამიდის – მეთაური, იგივე, უმაღლესი მთავარსარდალი იყო.² ეს არანაირად არ აკნინებს მეფის სხვა ფუნქციებს, მაგრამ მათი შეუფერხებელი ოპერირება დიდად იყო დამოკიდებული მეფის, როგორც მხედართმთავრის, წარმატებებსა და გამარჯვებებზე.³

მოცემული სტატიის მიზანია მეფის საქმიანობის ერთი ისეთი საინტერესო მხარის განხილვა, რომელიც, ნაწილობრივ მოიაზრება ზემოთ დასახელებულ ფუნქციებში მაგრამ, თავისი განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო, ნამდვილად იმსახურებს ცალკე ყურადღებას, კერძოდ, ეს არის – მეფე, როგორც სამართლის აღსრულების გარანტი.

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი.

¹ იხ. ციტირება: ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი 12 ტომად, ტ. 7, თბ., 1984, 162-177; ასევე, სურგულაძე ივ., საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისათვის, ქართლის სახელმწიფოებრივი წყობილება გვიანფეოდალურ პერიოდში, ტ. 1, თბ., 1952, 136-140;

² შენიშვნა: წარსულში საზოგადოებაში დამკვიდრებულ ნორმას, რომ საზოგადოებას ჰყავდეს მეთაური, თანამედროვე სამართლებრივი წარმოდგენებიც ეხმიანება – საქართველოს პრეზიდენტი არის საქართველოს სახელმწიფოს მეთაური, ქვეყნის ერთიანობის და ეროვნული დამოუკიდებლობის გარანტი, და საქართველოს თავდაცვის ძალების უმაღლესი მთავარსარდალი. იხ. საქართველოს კონსტიტუცია 24/08/1995, მუხლი 49.1, 49.2.

³ შენიშვნა: სწორედ ამაზე წუხს ვახტანგ VI თავისი სამართლის წიგნის მე-2 მუხლში – საქართველოს მეფეები ზოგჯერ ისე დასუსტებულან, მხოლოდ მეფის სახელითა შემორჩენილი, თორემ რეალური ძალაუფლება მათ ხელში აღარ ყოფილა და, ფაქტიურად, მეფის ავტორიტეტის სრული დისკრედიტაცია მოეხდინათო.

2. მეფის, როგორც სამართლის აღსრულების გარანტის, დეკლარირება ქართულ იურიდიულ დოკუმენტებში

ქართული სამართლის ძეგლებში ხშირად გვხვდება სპეციალური ფორმულირება, რომელიც მეფის ამ ფუნქციას ნათლად წარმოაჩენს. კერძოდ, მეფე მის მიერ გამოცემული ბრძანებისა თუ გადაწყვეტილების ბოლოში, მთელ რიგ შემთხვევებში, ხაზგასმით მიუთითებს, რომ მისი განკარგულების შეუსრულებლობისთვის ქვეშევრდომები (თანამდებობის პირები თუ ჩვეულებრივი მოქალაქენი) ისე დაისჯებიან, როგორც უშუალოდ მეფის წინააღმდეგ დანაშაულის ჩამდენი პირები.⁴

მაგალითად, მეკობრეთ-მძებნელის შესახებ ბრძანებაში (1590 წ.) სვიმონ I ცალკე მეკობრეთ-მძებნელს აფრთხილებს, უფლებამოსილებებს არ გადაამეტონ და ცალკე – მოქალაქეებს მოუწოდებს, მეკობრეთ-მძებნელს დაემორჩილონ, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ორივე მათგანს ემუქრება: „ჩუენგან ნაბრძანები და დანანესები ყოველივე ასრე ათავონ და სხვა, რაც ჩუენი ნაბრძანები არ იყოს, მის მეტი ძალი და უსამართლო არავის უყონ, თვარემ ჩუენად შეცოდებად მოვჰკითხავთ, იცოდენ. აგრევე, რაც კაცი ჩუენს ნაბრძანებზედ უარს ეტყუის მეკობრეთ-მძებნელსა და ანუ დაუმაღავს რასმე, მასცა ჩუენად შეცოდებად მოვჰკითხავთ.“⁵

ამ იურიდიული ფორმულის სწორი გაგებისათვის, ხაზი უნდა გაესვას იმ ფაქტს, რომ ძველ ქართულში სიტყვა „შეცოდება“ არ ნიშნავდა მცირე მნიშვნელობის ცოდვას (მორალურ-ზნეობრივი შინაარსის მსუბუქ გადაცდომას), არამედ იგი თანამედროვე სისხლის სამართლის ტერმინის – „დანაშაულის“ იდენტური იყო.⁶ ანუ ამ სიტყვებით მეფე მის წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულზე მიუთითებს, რაც იმდროინდელი წარმოდგენით, სახელმწიფოს წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულად აღიქმება (რომლის ფორმებია: განდგომა, ლაღატი, მეფის შეურაცხყოფა, მისი მოკვლა ან მკვლელობის მცდელობა, სახელმწიფო გადატრიალების მოწყობა და ა.შ.) და უმაღლეს სანქციას – სიკვდილით დასჯას (ან, ამ უკანასკნელთან შედარებით, მსუბუქ სასჯელებს: სხეულის დასახიჩრებას, დასაჭურისებას, თავისუფლების აღკვეთას ან ქვეყნიდან გაძევებას და ქონების კონფისკაციას) ითვალისწინებს.⁷

ასე რომ, მეფე თავისი ბრძანების ადრესატს, ფაქტიურად, უმძიმესი დანაშაულისთვის დაწესებული უმაღლესი სასჯელით ემუქრება: რომ ურჩობისთვის ისე მკაცრად აგებინებს პასუხს, როგორც უშუალოდ მეფის პიროვნების წინააღმდეგ წამსვლელს, სახელმწიფო დანაშაულის ჩამდენს. ხოლო თუ რამდენად მძიმე და წარმოუდგენელი დანაშაული იყო ფეოდალიზ-

⁴ *შენიშვნა:* უნდა აღინიშნოს, რომ შესწავლილი მასალების მიხედვით, პირველადი დაკვირვებით, ამ ფორმულის აბსოლუტური უმრავლესობა, გარდა ერთეული შემთხვევებისა, ბაგრატიონთა საგვარეულოს უკავშირდება. ამის მიზეზი, შესაძლოა, ისიც იყოს, რომ ლეგენდის მიხედვით, ბაგრატიონები ღვთაებრივი წარმომავლობის, ანუ განსაკუთრებული როლის მქონენი იყვნენ. თუმცა, საკითხი დამატებით კვლევას საჭიროებს.

⁵ *დოლიძე ი.*, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 2, თბ., 1965, 204.

⁶ *შენიშვნა:* ბექა-ალბულას სამართლის წიგნის სათაური, „წიგნი სამართლისა კაცთა შეცოდებისა ყოველთავე“ (თანამედროვე ქართულით რომ ვთქვათ: „ადამიანთა მიერ ჩადენილი ყოველგვარი დანაშაულის წიგნი“), ამის ერთ-ერთი მაგალითია. იხ. ციტირება: *ჯავახიშვილი ივ.*, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. 7, თბ., 1984, 191.

⁷ იხ. ციტირება: *ჯავახიშვილი ივ.*, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. 7, თბ., 1984, 211-217; ასევე, *აბაშაძე ვ.*, სახელმწიფო დანაშაულობათა სახეებისა და მათი კლასობრივი ბუნებისათვის ფეოდალურ ქართულ სამართალში, *ჟურნ.*, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, N2, 1986, 59-61.

მის ეპოქაში მეფის წინააღმდეგ მიმართული ქმედება,⁸ ეს კარგად ჩანს „ვეფხისტყაოსანშიც“, სადაც იგი ფიცის უკიდურესი ფორმულის სახით არის გაჟღერებული:

„ზედა ეწერა: „აქა ძეს აბჯარი საკვირველიო,
ჯაჭვ-მუზარადი, აღმასი, ხრმალი ბასრისა, მჭრელიო;
თუ ქაჯნი დევთა შეებნენ, იყოს დღე იგი ძნელიო!
უმისჯამისოდ ვინც გახსნას, არის მეფეთა მკლველიო!“⁹

იურიდიული ფორმულა – „ჩვენს შეცოდებად მოვიკითხავთ“ – მხოლოდ ერთი მონარქის მოღვაწეობის ქრონოლოგიური ჩარჩოებით არ შემოიფარგლება. იგი სხვადასხვა პერიოდის მეფეთა საბუთებისთვის დამახასიათებელი მოვლენაა, რასაც ქვემოთ მოყვანილი მაგალითებიც ცხადყოფს: ა) კახთა მეფე ალექსანდრე II-ის ბრძანება (1591 წ.) – „თუ ვინმე გარჯით, ან დამლასა სთხოვთ, ჩუენად შეცოდებად მოგკითხავთ, იცოდეთ;“¹⁰ ბ) სვიმონ II-ის ბრძანება (1624 წ.) – „ნურა კაცი ეცილებით და ნურცა შეეცილებით, თუ არადა ჩვენად შეცოდებად მოგკითხავთ, იცოდეთ;“¹¹ გ) თეიმურაზ I-ის ბრძანება (1630 წ.) – „რაც კაცი ამ საყდრის მამულს შემოეცილებს, ჩუენად შეცოდებად მოვჰკითხავთ, იცოდენ;“¹² დ) როსტომ მეფის ბრძანება (1633 წ.) – „რაც კაცი დაურჩდებით, ჩუენად შეცოდებად მოგკითხავთ, თავსა და ცოლისა და შუილის მეტი ვერა დაგიხსნის-რა, იცოდით, ზენაარ;“¹³ ნყალობის წიგნი (1636 წ.) – „რომელიც ამისი სახელო კაცი ამისის სიტყვის მომსმინონი და დამჯერონი არ იქნებით, ჩვენდა შეცოდებად მოგკითხავთ, იცოდენ;“¹⁴ ნყალობის წიგნი (1650 წ.) – „ვინც ამ თქუენს მკუიდრს მამულს მოგედავება, ჩუენდა შეცოდებად მოვჰკითხავთ;“¹⁵ განჩინება (1655 წ.) – „ვინც ამ ჩვენს ბრძანებას და გარიგებას არ დასჯერდეს, ჩვენდა შეცოდებათ მოგკითხავთ;“¹⁶ ე) შაჰნავაზ მეფის (ვახტანგ V-ის) განჩინება (1666 წ.) – „რომელიც ამ ჩვენს ბრძანებას გარდავა, ჩუენად შეცოდებად მოვიკითხავთ;“¹⁷ ვ) გიორგი XI-ის განჩინება (1679 წ.) – „ამ ჩუენს ბრძანებას

⁸ შენიშვნა: მაგალითად, ვახტანგის სამართლის წიგნი, როდესაც განსაზღვრავს მკვლელობის ან სხვა ტიპის დანაშაულისთვის შეფარდებულ სისხლის ფასის ოდენობას, ე.ი. დაზარალებული მხარისთვის გადასახდელ (ან, მკვლელობის შემთხვევაში, მოკლულის ოჯახისთვის გადასახდელ) კომპენსაციას, ჩამოთვლის რა ყველა სოციალურ ფენას დიდებულიდან – გლეხამდე (დიდებულის სისხლის ფასი გლეხისაზე 128-ჯერ მეტია), არაფერს ამბობს არც მეფის, არც უფლისწულის და არც კათალიკოსის შესახებ, რადგან იგულისხმება, რომ ამ სამის მკვლელობის შემთხვევაში დამნაშავე თავს სისხლის ფასის გადახდით ვერ გამოიხსნის და მას უმაღლესი სანქცია დაეკისრება. იხ. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 1, თბ., 1963, 489-490.

⁹ რუსთაველი შოთა, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 2022, 311.

¹⁰ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, დანართი, თბ., 2023, 70.

¹¹ ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 180.

¹² იქვე, 247.

¹³ ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 2, თბ., 2021, 57.

¹⁴ იქვე, 126.

¹⁵ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, დანართი, თბ., 2023, 95.

¹⁶ ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 2, თბ., 2021, 422.

¹⁷ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 4, თბ., 1972, 122.

ვინც გარდავა, ჩუენად შეცოდებათ მოვიკითხავთ;¹⁸ ზ) ერეკლე I-ის ბრძანება (1688-1703 წწ.) – „ვინც გადავა, ჩუენად შეცოდებად მოვიკითხავთ, ვინც არ დაიჯერებს და ან ჩუენს ბრძანებასა ასრე არ გაათავებთ;¹⁹ თ) კახთ-ბატონის იმამ-ყული-ხანის (დავით II-ის) ბრძანება (1703-1716 წწ.) – „თორემ ეს იცოდეთ, შვეიცევით, ეს ჩვენი ყადაღა გაუტეხია ვისმე, ჩვენად შეცოდებად მოვიკითხავთ;²⁰ ი) ბაქარ მეფის განჩინება (1717-1719 წწ.) – „ამ გარიგებას და განაჩენს ვინც გარდავა, ჩვენდა შეცოდებათ მოვიკითხავთ;²¹ შეუვალობის წიგნი (1719 წ.) – „ცხენს ნუ გამოიყვანებენ, თორემ ჩვენად შეცოდებათ მოვიკითხავთ, იცოდეთ;²² კ) ერეკლე II-ის ოქმები (1765 წ., 1773 წ., 1774 წ., 1778 წ., 1793 წ., 1794 წ.) – „რომელიც არლუთაშვილი ამათ კაცებს შესცოდებს, რომე ჩვენად შეცოდებათ მოვიკითხამთ;²³ „თუ ობლობით ამას თავისი მართებულის დააკელით, ჩვენად შეცოდებათ გკითხავთ;²⁴ „ამას იქით აღარ წაახდინონ, თორემ ჩვენად შეცოდებათ ვიკითხავთ;²⁵ „ამასთან საქმე ნურავისრა გაქვსთ, თორემ ჩვენად შეცოდებად მოგკითხავთ;²⁶ „ამ ქერივს და ობოლს უნდა მისცეთ ახლავ, თორემ ჩვენს შემცოდეთ მოგკითხამთ;²⁷ „დღეის იქით ნურავინ შეანუხებთ, თორემ ჩვენს შეცოდებად მოვიკითხავთ;²⁸ ლ) გიორგი XII-ის ოქმი (1800 წ.) – „ამ ოქმს უკან რომელიც შფოთისა პირველი მიზეზი იქნება, ჩვენ შეცოდებათ მოვიკითხავთ;²⁹ მ) და ბოლოს, ცალკე უნდა გამოვყოთ ვახტანგ VI-ის, როგორც ჯანიშინის (მეფისნაცვლის) განჩინება (1703-1711 წწ.) – „რომელიც ამ გარიგებას გარდავიდეს, ხელმწიფემ თავის შეცოდებათ მოვიკითხონ.“³⁰

ჩამოთვლილ შემთხვევებში მეფე ფიგურირებს, როგორც სამართლის აღსრულების გარანტი. პარალელურად, მეფის ავტორიტეტი სახელმწიფო მოხელესაც უმაგრებს ზურგს, რაც ხსენებული (მეკობრეთ-მძებნელის შესახებ) მაგალითის გარდა, ვახტანგის სამართლის წიგნიდანაც კარგად ჩანს, კერძოდ, 34-ე მუხლი ადგენს: თუ ხელმწიფის მოხელეს მოკლავენ ან დაჭრიან, დაზარალებულისთვის გადასახდელ „გვარობის სისხლს“ დაემატება „საწელოს სისხლიც“ (ე.ი. თანამდებობის ქონის გამო სისხლის ფასი ცალკე განისაზღვრება); გარდა ამისა, თუკი „მოწველე თუ სხვა ბატონის წარვლენილი ყმა ბატონის სამსახურზე მოუკლავთ, იმისი კიდევე მეტი არის, თუ ჳელმწიფემ იმ მქნელს არ უწყრომა; და თუ უწყრომა რამე, ის გვარეულობისა და საწელოს სისხლი რაც გაუჩნდეს, ის აკმარონ.“³¹ ე.ი. ხელმწიფის „წყრომაზეა“ დამოკიდებული სისხლის ფასი გაიზრდება, თუ – არა. მსგავსია 267-ე მუხლიც: თუ ბატონის მიერ გაგზავნილი „მოსაქმე და მოსამართლე“ სასამართლო განხილვას ან სხვა იურიდიულ ქმედებას ახორციელებს და ამ პროცესში რომელიმე მოდავე მხარე მეორეს სცემს, თავს გაუტეხავს ან ჯოხს დაკრავს, აღნიშნული ქმედებებისთვის დადგენილი სისხლის ფასის გადახდის გარდა,

¹⁸ იქვე, 144.

¹⁹ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 2, თბ., 1965, 234.

²⁰ კუცია კ., ამქრები XVII-XVIII საუკუნის საქართველოს ქალაქებში, თბილისი, 1984, 198.

²¹ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 4, თბ., 1972, 281.

²² იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 333.

²³ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 96.

²⁴ იქვე, 243.

²⁵ იქვე, 248.

²⁶ იქვე, 419.

²⁷ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 245.

²⁸ იქვე, 267.

²⁹ იქვე, 681.

³⁰ იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 242.

³¹ იქვე, ტ. 1, თბ., 1963, 490.

დამნაშავე დამატებით დაისჯება იმ დანაშაულისთვის, რომ – „იმ მოსამართლეს რატომ ჰკადრა, ბატონის მაგიერი გაგზავნილი ყოფილა. იმისი საქმე ასრე იქნას: ბატონმა, როგორც ეპრიანების, ისრე მოიკითხოს და გარდააჯდევინოს, და ამ სამართლით იმ დამნაშავემ, მოსამართლე რასაც გვარისა იყოს, იმის ერთის ქერის მარცვლის ნახვერის სისხლისოდენი საუბატიო მიართვას, რომე ურიგო უკადრებია.“³² როგორც ვხედავთ, მონარქი თავად წყვეტს („მოეპრინება“), თუ რა პასუხს აგებინებს დამნაშავეს, ხოლო კანონი სანქციას მხოლოდ იმ შემთხვევისთვის განსაზღვრავს, თუ ხელმწიფემ თავისი მხრიდან სასჯელი არ დაანესა.

სწორად შენიშნავს ივ. სურგულაძე: „მოხელე უფლებამოსილი იყო შეესრულებია თავისი ფუნქციები. მოსახლეობას უნდა სცოდნოდა, რომ მოხელის მოქმედება თვითნებობას კი არ ემყარებოდა, არამედ უზენაესი ხელისუფლების განკარგულებას, რომელმაც თავისი დამოკიდებულება მოხელისადმი კანონით ჩამოაყალიბა და იცავს მას, როგორც სახელმწიფოს მოსამსახურეს.“³³ ზემოთქმულს პირდაპირ ადასტურებს მდივანბეგობის წყალობის წიგნი შაჰნავაზისა (ვახტანგ V-ის) ვახტანგ ორბელაშვილისადმი (1676 წ.) – „ვინცა-ვინ ჩუენსა საველმწიფოსა და საბრძანებელსა ქუემ მორჩილი იყოს, ან სისხლისა და ან სხვისა რისაც საჩივრისა, ყუელა თქუენგნით გასამართლებოდეს, და გარდასწყდებოდეს. და ვინცა თქუენს გარიგებულს სამართალსა გარდაჰყდებოდეს, ჩუენ დიდად გაუწყნებოდეთ და გარდავაჯდევინებდეთ, თქუენცა წესისებრ სამართალს გულს მიაპყრობდეთ, რომელიც დიდი სისხლი და გასამართლებელი იყოს, ჩუენც შეგვატყობინებდეთ და ისრე გარდასწყუეტდეთ.“³⁴ ანალოგიური შინაარსისაა ქალაქის მოურავობის წყალობის წიგნი თეიმურაზ II-ისა გივი ამილახვრისადმი (1752 წ.), რომელშიც მეფე ყველა ქვეშევრდომს მოუწოდებს, დაემორჩილონ მოურავს – „თვარემ ჩვენც დიდათ ვინყენთ და მაგისთვისაც გვიბრძანებია, როგორც ძველად მოურავის დასტურია, ეგეც ისრე გარდაგახდევინებსთ.“³⁵

ამ მაგალითებიდან ნათელია, რომ მოხელე, თავისი ფუნქციების შესრულებისას, მეფეს წარმოადგენს და მის მიმართ დაუმორჩილებლობა მონარქის მიმართ ურჩობას უთანაბრდება. მეფე თავის განკარგულებებში ყველას მოუწოდებს, დაემორჩილონ მოხელეს ისევე, როგორც დაემორჩილებოდნენ მას, წინააღმდეგ შემთხვევაში, – თავად მიიღებს ზომებს.³⁶

როგორც უკვე გამოჩნდა, გარდა ფრაზისა – „ჩვენს შეცოდებად მოვიკითხავთ“ – ეს იურიდიული ფორმულა სხვა ვარიაციებითაც გვხვდება („წყნომა“, წყენა“ და ა.შ.). მეტი თვალსაჩინოებისათვის ქვემოთ მოცემულია ამის დამადასტურებელი რამდენიმე მაგალითი: ა) მეფის მხრიდან „წყენას“ დეკლარირებს კონსტანტინე მეფის (სავარაუდოდ, მაჰმად-ყული-ხანის – ს.ო.) საბუთი (1711 წ.) – „ნურც ამ გუჯარს უტეხთ, თუ არა დიად, ვინყენთ;“³⁷ ბ) მრავალი სხვადასხვა ვარიანტის სახით გვხვდება ეს ფრაზა ერეკლე II-ის არაერთ ოქმში: „თვარემ გინყ-

³² იქვე, 551.

³³ სურგულაძე ივ., საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისათვის, ქართლის სახელმწიფოებრივი წყობილება გვიანფეოდალურ პერიოდში, ტ. 1, თბ., 1952, 165.

³⁴ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 2, თბ., 1965, 226-227.

³⁵ იქვე, 402.

³⁶ შენიშვნა: ცხადია, ხელმწიფე შეიძლება მოხელესაც გაუწყნრეს. ეს კარგად გამოჩნდა მეკობრეთმძებნელის შესახებ სვიმონ I-ის ბრძანებაში (1590 წ.), რომელიც ზემოთ უკვე განვიხილეთ. აქ კი ვახტანგის სამართლის წიგნის 206-ე მუხლი შეიძლება მოვიხმოთ: თუ მეფის მიერ დამტკიცებული გადაწყვეტილება არ აღმოჩნდება სამართლიანი, მის მიმღებს და მეფესთან დასამტკიცებლად მიმტანს, მეფემ უნდა „უწყინოს და გარდააჯდევინოს.“ ე.ი. აქაც მეფე წყვეტს, თუ როგორ დასჯის კანონდამრღვევ მოხელეს. იხ. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 1, თბ., 1963, 533-534.

³⁷ ჟორდანიას თ., ქართლ-კახეთის მონასტრების და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, ფოთი, 1903, 47.

ენტ,“³⁸ „თვარე გინყენთ იცოდეთ,“³⁹ „დიდად გინყენთ,“⁴⁰ „იცოდე დიდად გინყენთ,“⁴¹ „დიდად გინყენთ იცოდე,“⁴² „თორემ დიდად გინყენთ,“⁴³ „თორემ დიდათ გინყენთ,“⁴⁴ „თორემ დიდათ გინყენთ იცოდეთ,“⁴⁵ „თვარემ უწყენთ,“⁴⁶ „თორემ დიდად უწყენთ,“⁴⁷ „თორემ დიდათაც უწყენთ,“⁴⁸ „თორემ იცოდე დიდად ვინყენთ,“⁴⁹ „ჩვენი სანყენი იქნება,“⁵⁰ „თორემ ჩვენი სანყენი იქნება,“⁵¹ „თვარემ ჩვენი სანყენი იქნება,“⁵² „თორემ ჩვენი სანყენი იქნება იცოდეთ,“⁵³ „თორემ დიდად ჩვენი სანყენი იქნება,“⁵⁴ „დიდათ გვანყენინებ იცოდე,“⁵⁵ „მწვეთ გინყენთ იცოდეთ;“⁵⁶ გ) გიორგი XII-ის ოქმებიც იმეორებს მამამისის დადგენილებათა ფორმულებს – „ჩვენი სანყენი იქნება,“⁵⁷ „ჩვენი დიდათ სანყენი იქნება,“⁵⁸ „თორემ ჩვენი სანყენი იქნება იცოდეთ,“⁵⁹ „იცოდეთ, რომ ჩვენი დიდი სანყენი იქნება,“⁶⁰ „თორემ დიდად გინყენთ იცოდეთ.“⁶¹

ერეკლე II-ის ერთ-ერთ განაჩენში (1764 წ.) ვკითხულობთ: „დიალ დიდათ გვენყინება და პატიჟსაც მიიღებენ: სამღდელონი კანონისაებრ და საერონი სამართლისაებრ. ამაზე ყოველი კაცი ფრთხილად იყავით.“⁶²

ერეკლე II-ის საბუთებში „წყენასთან“ ერთად გვხვდება „გარდახდევინებაც“ – „იცოდეთ დიდათ გინყენთ და კიდევ გარდაგახდევინებთ;“⁶³ „იცოდე დიდად განყენთ და გარდაგახდევინებთ;“⁶⁴ „თორემ დიდათ ჩვენი სანყენი იქნება. თუ კიდემ ეს თქვენი მოჩივარი მოვიდა, თქვენს მოხელეებს გარდაგახდევინებთ;“⁶⁵ ზოგ შემთხვევაში, ერთად გამოიყენება „წყენა“ და „მოკითხვა“ – „თუ მეტი რამ მოინდომეთ, ჩვენგან მოსაკითხავი იქნება. ამათ სამართლიანის საქმით მოექეცით, თორემ თუ კიდევ ამათ ჩვენთან გირივლესთ, იცოდეთ რომ გინყენთ;“⁶⁶ ზოგ შემთხვევაში, „წყენასთან“ ერთად ნახსენებია „ავად მოპყრობა“ – „თორემ ჩვენი სანყენი იქნე-

³⁸ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 7, თბ., 1981, 176.

³⁹ იქვე, 244.

⁴⁰ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 146.

⁴¹ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 304, 408, 675; ასევე, იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 286.

⁴² იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 410.

⁴³ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 332; ასევე, იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 202.

⁴⁴ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 120.

⁴⁵ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 369.

⁴⁶ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 170.

⁴⁷ იქვე, 224, 736, 820.

⁴⁸ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 135.

⁴⁹ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 704.

⁵⁰ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 259.

⁵¹ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 398, 771; ასევე, იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 196.

⁵² იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 271, 382; ასევე, იქვე, ტ. 5, თბ., 1974, 217.

⁵³ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 296.

⁵⁴ იქვე, 163; 408.

⁵⁵ იქვე, 305.

⁵⁶ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 313.

⁵⁷ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 579.

⁵⁸ იქვე, 465; 585;

⁵⁹ იქვე, 497.

⁶⁰ იქვე, 577.

⁶¹ იქვე, 514.

⁶² იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 416.

⁶³ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 669.

⁶⁴ იქვე, 659.

⁶⁵ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 408.

⁶⁶ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 246.

ბა. ...და ავათაც მოვეპყრობით და ისე გამოვართმევთ;⁶⁷ ასევე, „წყენასთან“ ერთად შეიძლება შეგვხვდეს „დიდად დამდურებაც“ – „იცოდე, თუ არ მოაბარე, დიდად დაგემდურებით და გინყენთ.“⁶⁸

მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ „ვინყენთ“ ფორმულაც „ჩვენს შეცოდებად მოვიკითხავთ“ ფორმულის იდენტურია. იგი გულისხმობს არა მხოლოდ მეფის, როგორც კონკრეტული პიროვნების და დიდგვაროვანის შეურაცხყოფას (რაც ისედაც ავტომატურად მოიაზრება), არამედ – მეფის, როგორც ინსტიტუციის – როგორც უმაღლესი მმართველობის ორგანოს წინააღმდეგ წასვლას (მეფე არა მხოლოდ კერძო პირია, არამედ თავისი ფუნქციებით თავს უყრის უმაღლესი მმართველობის ყველა სფეროს). ზემოთქმულის კარგი ილუსტრაციაა ერეკლე II-ის ერთი განჩინება – „ბეჟან ასე უსამართლოთ ნულარ ანუხებს ამ ქვრივ-ობოლს, თორემ სამართალი უწყენს;⁶⁹ იმავეს დეკლარირებს გიორგი XII-ის ოქმიც (1798 წ.) – „როგორ შეიძლო განაჩენის დახევა, არ იცოდა, რომ სამართალი უწყენს?“⁷⁰

ერეკლე II-ის ბრძანებებსა და ოქმებში ხშირია „გარდახდევინება“ და „მოკითხვა“ (როგორც დამოუკიდებლად, ისე – ერთად): „არ წაჯდეს რა, თორემ თქვენ გეკითხებათ. ...თქვენ უნდა ამ საქმეს განაგებდეთ, ავიც თქვენ გეკითხვის და კარგსაც თქვენ დაგიმადლებთ;⁷¹ „თუ მართლა სამძღვრები შეგიცვლიათ, ეს დიდად მოგეკითხებათ;⁷² „ჩვენგან დიდათ მოიკითხვის და გარდახდება;⁷³ გვაქვს ასეთი კომბინაციაც: „ჩვენს შეცოდებათ მოვიკითხავთ და გარდავახდევინებთ.“⁷⁴

ერეკლე II-ის ერთ-ერთ ოქმში (1796 წ.) გვხვდება „არ შევარჩინთ“ ფორმულირებაც – „ჩვენის ოქმის ურჩებას და წინააღმდეგობას კი არ შევარჩინთ, დიდათ მოვჰკითხავთ და გარდავახდევინებთ;⁷⁵ კიდევ უფრო მკაცრია მისივე სხვა ოქმი (1776 წ.) – „მაგ კაცს დაეხსნას, ნურაზე გარჯის, თვარემ კაცის სიკვდილის მსგავსათ მოვიკითხავ იცოდეს. ...იცოდეს დიდად ავად მოვეპყრობით და ჯარიმასაც წავართმევთ.“⁷⁶

აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთი საბუთი (1800 წ.) ასეთი ტიპის ოქმებს „ბატონის წყრომის ოქმად“ მოიხსენიებს – „ურბნელი იულისო ჩიოდა, რომ პანტელეიმონ მღვდელმა ბატონთან დამაბეზლა და... ბატონის წყრომის ოქმი მომიტანაო, ...ის ოქმი დიდს წყრომას აცხადებდა.“⁷⁷

გამორჩეულად მკაცრი ფორმულირებაა „მეფის სისხლად მოკითხვა“, ე.ი. მეფის სისხლის დაღვრის, მკვლელობის ტოლფასი დანაშაულისთვის დასჯა, რომელიც ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 222-ე მუხლში გვხვდება. აღნიშნულს შეიცავს სამართალი ალექსანდრე V-ისა გიორგი ორჯონიკიძის საქმეზე (1720-1752 წწ.) – „იმასთან ხელი ნურავისა აქვს ჩვენს ყმასა. ვინცავინ ჩვენის სიტყვისა და ბრძანებისა მორჩილნი იყვნეთ, ამას ნურცარას აწყენთ, თურემ ჩემა სისხლათ კითხავთ.“⁷⁸

⁶⁷ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 196.

⁶⁸ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 209.

⁶⁹ იქვე, ტ. 5, თბ., 1974, 645.

⁷⁰ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 500.

⁷¹ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 417.

⁷² იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 85.

⁷³ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 418.

⁷⁴ იქვე, ტ. 5, თბ., 1974, 511.

⁷⁵ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 384.

⁷⁶ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 358.

⁷⁷ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 183.

⁷⁸ იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 417.

„სისხლად მოკითხვის“ საინტერესო ვარიანტია ერეკლე I-ის განჩინებაში (1692 წ.) – „რომელნიც ან სახლისკაცში ჩვენ ზელმნიფეთაგან, ებისკოპოზთა-დარბაისელთაგან მტკიცედ გარიგებულს ერთობისა და ერთსახლობის მოშლასა და გარდასვლას მოინდომებს, ...ჯერ დაშაბდებლისა და შემოქმედისა ღმრთისა შემცოდებად მოვიკითხავთ, მერე ბედნიერის ყეენის ნამაქბიარამი იყოს და ხაინად დარჩომილი და მისის ოჯახის სისხლად ჩვენ მოვიკითხავთ.“⁷⁹ მონაკვეთის გაგებისთვის საჭიროა ვიცოდეთ, რომ „ხაინი“ სპარსულად „მოლალატეს“, ხოლო „ნამაქბიარამი“ – „უმაღურს“ (სიტყვა-სიტყვით, მარილზე, ე.ი. პურ-მარილზე – არამს) ნიშნავს.⁸⁰ როგორც დოკუმენტიდან ირკვევა, ნაზარ-ალი-ხანს იმერეთის მეფე ალექსანდრეს IV-ესთან ერთად მიუღია ეს განჩინება. სხვათა შორის, დოკუმენტზე მეფის მიმართვის ადრესატთა მინაწერიც გვაქვს: „ამ ხელმნიფეთაგან ებისკოპოსთა და დარბაისელთ გარიგებისა და ბრძანებისა ჩვენც დაჯერებულნი და გამთავენი ვართ. თუ ამაშინ ვიმტყუნოთ, ეს ღვთის წყრომაც და ბედნიერი ყეენისა და ხელმნიფისაც ჩვენზედ მოვიდეს“⁸¹ – მაგრამ მოქალაქეთა მხრიდან მსგავსი ტიპის ფორმულირებათა გამოყენების საკითხს აქ აღარ განვავრცობთ, რადგან მას მომდევნო თავის შესაბამისი ნაწილი ეთმობა.

სოლომონ II-ის ერთ-ერთ სითარხნის წიგნში გვხვდება „შეურაცხებად მოკითხვა“ (1806 წ.) – „ხოლო უკეთუ იკადროს ვინმე, ჩვენ ჩვენდა შეურაცხებად მოვიკითხავთ.“⁸²

„ორგულობაზეა“ საუბარი სოლომონ II-ის ვაჭრობის ნიხრდებულობაში (1808 წ.) – „ამ ზემონერილის ნივთებზე განწესებულს ფასზე რომელიც მეტად გაყიდის, როგორც მეფისა და ქვეყნის ორგულს, ისე უნდა მოეკითხოს და ასი მარჩილი ჯარიმა გარდახდეს.“⁸³

„ორგულობის“ სინონიმად გვხვდება „მუხანათობაც“: ერეკლე II-ის ოქმი (1772 წ.) – „იცოდე, თუ არ მოაბარე, დიდად დაგემდურებით და გიწყენთ. ღმერთმან გაშოროს, ერთი რამ მუხანათობა რომ გვიყო, ისე ჩავიგდებთ ამასაც, თუ ეს კაცი არ მობარდა.“⁸⁴ თუ რა შედეგები მოჰყვებოდა მეფისადმი მუხანათობას, კარგად ჩანს ერთ არზაში დარეჯან დედოფლის ოქმით (1797 წ.). არზის ავტორი მოპასუხის ქმედებებს სუვერენის სადამსჯელო ექსპედიციას აღარებს: ისე მოგვექცა, როგორც მეფე მოიქცეოდა მოლალატის მიმართო – „რომელსაც თქვენს მუხანათს თქვენის მისეულის ჯარისაგან დაემართება, ჩვენც იმგვარად მოგვკლეს ხერხეულიძეებმა.“⁸⁵ ეს ფრაზა პირდაპირ ეხმიანება ვახტანგის სამართლის წიგნის 177-ე მუხლს, რომლიდანაც ვიგებთ, რომ მეფემ შეიძლება „ჯარი გაუსიოს თავის საბატონოში მოსარბევლად ან კაცი კაცს დასაჭერლად მიუსიოს“⁸⁶. სხვათა შორის, თუ ასეთ დროს მოხელეს მისი მოვალეობის შესრულების პროცესში წინააღმდეგობას გაუწევდნენ და მოკლავდნენ, მაშინ მოხელის სისხლის ფასი იზრდებოდა, ხოლო თუ მოხელე მოკლავდა წინააღმდეგობის გამწევს, მაშინ მოხელეს არაფერი გარდახდებოდა. ასეთი ტიპის სადამსჯელო ღონისძიება იგულისხმება იმავე ძეგლის 220-ე მუხლშიც, რომელიც სახელმწიფო ღალატისთვის ითვალისწინებს „გალარიბებას“ (იგივე, „პროსკრიპციას“), ე.ი. ქვეყნიდან განდევნას და ქონების კონფისკაციას.⁸⁷

⁷⁹ იქვე, 159.

⁸⁰ შენიშვნა: აღნიშნული ინფორმაციის მონოდებისთვის მაღლობას ვუხდით ბატონ თორნიკე ფანიაშვილს.

⁸¹ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 4, თბ., 1972, 160.

⁸² იქვე, დანართი, თბ., 2023, 279.

⁸³ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 941.

⁸⁴ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 209.

⁸⁵ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 440.

⁸⁶ იქვე, ტ. 1, თბ., 1963, 525.

⁸⁷ ვაჩიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ. I, თბ., 1946, 119.

ერეკლე II-ის ერთ განჩინებაში (1768 წ.) ვკითხულობთ: „რადგანც ჩვენს ორგულობაში მოკუდა, მისი წილი მამული... ჩვენთვის უნდა დაიდვას ...ამგვარი მეფესა და ქვეყანაზე დანაშაული ცოცხალს რომ ვეღარ მოეკითხოს, წესია, რომ სიკუდილს უკან მამულის მიხუმით მოეკითხება. ...ჩვენის მუხანათის წილი ჩვენთვის აგვიღია.“⁸⁸

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ მართალია, მონარქის განრისხებას, შეიძლება, როგორც უმაღლესი სასჯელი, ისე – გაძევება და ქონების კონფისკაცია მოჰყოლოდა, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ მეფესაც ვერ ექნებოდა აბსოლუტურად ყველაფრის უფლება – ისიც ვერ წავიდოდა ბუნებითი სამართლის ნორმების და იმდროინდელ საზოგადოებაში საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპების წინააღმდეგ.⁸⁹

3. მეფის, როგორც სამართლის აღსრულების გარანტის, იურიდიული ფორმულის რეზონანსი სხვა თანამდებობის პირთა და მოქალაქეთა დოკუმენტებში

ფორმულები, რომელიც მეფეთა დადგენილებებში იყო, რეზონანსს ჰპოვებდა ქვეშევრდომთა იურიდიულ საბუთებშიც, იქნებოდნენ ეს – კათალიკოსი, ეპისკოპოსი, ბატონიშვილი, დედოფალი, მოხელეები თუ ჩვეულებრივი მოქალაქენი. განვიხილოთ თითოეული შემთხვევა:

3.1. უმაღლესი საეკლესიო იერარქები

კათალიკოსთა სამართლის (1543-1549 წწ.) მე-14 მუხლი ადგენს: ეპისკოპოსისა და ქორეპისკოპოსისადმი განუთქმული წინააღმდეგობა „მეფემან მისად სისხლად და შეცოდებად მოიკითხოს.“⁹⁰ თუ რა შედეგი მოჰყვება მეფის წინააღმდეგ შეცოდებას, ვკითხულობთ მე-16 მუხლში: „ვისაც პატრონის მეფის ღალატი გამოაჩნდეს, ანუ დიდსა, ანუ თავადსა, ანუ აზნაურსა, ანუ ვისაც, ...სიკუდილით განიპატიოოს.“⁹¹ როგორც ვხედავთ, ძეგლის მიხედვით, მეფე სამართლის აღსრულების გარანტია, რაც კარგად ჩანს მე-15 მუხლშიც: კათალიკოსისადმი წინააღმდეგომი ეპისკოპოსი, რომელსაც კათალიკოსი დასჯის (წირვისგან განკვეთს), სწორედ მეფემ უნდა „საყდრისაგან ექსორია ქმნას.“⁹²

ზემოთქმულს ადასტურებს თეიმურაზ I-ის მიერ მთავარეპისკოპოს ზებედე ალავერდელისადმი მიცემული პირობაც (1612 წ.) – „რომელსაცა თქვენს სამწყსოს კაცსა, დიდსა გინა მცირესა, სჯულიერად და სამართლად წმიდის სჯულის კანონით გამოენახნეთ, მოკითხული ვქნათ და თუ ემართლებოდეთ, ჩვენ თქვენ მოგიდგეთ, ვითარ იგი ჯერ-არს მართალ მორწმუნეთა მეფეთაგან: სანამდის თქვენ შენდობა არ უბოძოთ, არც ვინახვინოთ, რასაც ემართლეთ

⁸⁸ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 4, თბ., 1972, 559.

⁸⁹ შენიშვნა: ამის კარგი მაგალითია ვახტანგის სამართლის წიგნის 218-ე მუხლი, რომელიც მიცვალებულის დასაფლავების საკითხებს არეგულირებს: „თუ ძალად კაცმან საფლავში მკუდარი დაუმარხოს, რაც საფლავის პატრონს სისხლი სდის, მისი მესამედი გარდუჰადოს, ამაღ რომე ჳელმწიფე არას წყრომით საფლავს არ წაართომს. და თუ დამმარხველმან თავისი მკუდარი მოთხაროს, საფლავის პატრონი არას ემართლება, საუპატიოდ მოთხრა ეყოფა.“ აქ კარგად ჩანს, რომ მეფეც საზოგადოებაში აღიარებულ წესებს ემორჩილება, ისიც კი ერიდება თუნდაც უკანონოდ, სხვის მიწაში, მაგრამ – უკვე დამარხული მიცვალებულის ექსჰუმაციას. იხ. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 1, თბ., 1963, 538.

⁹⁰ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 1, თბ., 1963, 395.

⁹¹ იქვე.

⁹² იქვე.

ბოდეთ, იმ გვარად მოგაკითხვინოთ, თანა-შემნე გეყოთ.⁹³ მეორე მხრივ, საპირისპირო შინაარსის დოკუმენტიც გვაქვს, სადაც კათალიკოსი მეფის ავტორიტეტზე მითითებით იმუქრება – ანტონ I-ის ერთ-ერთ ბრძანებაში (1749 წ.) ვკითხულობთ: „თუ ასე არ დაემორჩილებით, ჯორციელ მეფეს გაგინყრომებთ და სულიერად ჩვენ გარდაგაჯდევინებთ.“⁹⁴

მეფის ასეთი მჭიდრო კავშირი საეკლესიო იურისდიქციასთან შემთხვევითი არ არის და ჯერ კიდევ გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაშია აღწერილი. საკანონმდებლო ძეგლი, ბაგრატ კურაპალატის სამართალი, კი ადგენს, რომ „მეორე მეფე ეპისკოპოზი არს და ქრისტიანეთა სჯულისა დამამტკიცებელი.“⁹⁵ მსგავსია ვახტანგის სამართლის წიგნის 24-ე, 25-ე, 33-ე, 79-ე, 82-ე, 96-ე და 151-ე მუხლების შინაარსიც, რომელიც მეფეს და კათალიკოსს ერთ სამართლებრივ სიბრტყეში მოიაზრებს. ამიტომ, ბუნებრივია, ის ფორმულები, რაც მეფეთა დოკუმენტებში გვხვდება, უმაღლეს საეკლესიო იერარქთა საბუთებშიც მეორდება. თანაც, მაღალი საეკლესიო თანამდებობები, არც თუ იშვიათად, სამეფო ოჯახის წევრებს ეკავათ. სამი ბაგრატიონი კათალიკოსის იურიდიულ დოკუმენტებში სწორედ ეს ფრაზებია გამოყენებული: ა) დომენტი IV – „რაც კაცი ამათ უბრალოდ და ჩვენად შეუკითხავად გარჯით, ჩვენად შემცოდედ და სვეტიცხოვლის დამქცევად მოვიკითხავთ, დიალაც ვინყენთ;“⁹⁶ „თორემ იცოდე, დიალ, გინყენთ და შენ გკითხავთ;“⁹⁷ „ვინც ამას მოშლის, ჩვენად შეცოდებად მოვიკითხავთ;“⁹⁸ „დიდათ გინყენთ და ავათაც მოგეპყრობით, იცოდეთ;“⁹⁹ ბ) ანტონ I – „ვინც წინ აღუდგებით და მართებულად არ დაემორჩილებით, იცოდეთ, დიდად გინყენთ, სჯულიერის საქმით კიდევ გარდაგახდევინებთ;“¹⁰⁰ „რომელიც ამას უბრალოდ შეანუხებს ვინმე, დიდად უწყენთ;“¹⁰¹ „თორემ ჩვენად შეცოდებად მოვიკითხავთ;“¹⁰² გ) ანტონ II – „დიდად გინყენთ და სულიერის მსჯავრით შეუნდობლად განიკანონებით;“¹⁰³ „თუ ეს ასე არ აღასრულე, იცოდე დიდად გინყენთ.“¹⁰⁴

აღსანიშნავია, რომ დომენტი IV-ის ფორმულის („სვეტიცხოვლის დამქცევად მოვიკითხავთ“) იდენტურია 1804 წლის ერთ შენირულობის წიგნში – რომელიც ეფთვიმი გენათელს (ერისთავ-შერვაშიძე) ეკუთვნის – არსებული ფრაზა: „ჩვენის ეკლესიის გელათის შეცოდებათ მოეკითხოს ჩემგანაც და ჩემის შემდგომის გენათლისაგანაც.“¹⁰⁵

3.2. ბატონიშვილები

ცხადია, ბატონიშვილების დოკუმენტებიც შეიცავს განსახილველ იურიდიულ ფორმულას, მაგალითად: ა) არჩილ ბატონიშვილის განჩინება (1760 წ.) – „მაგ თქვენს სახელო კაცს ბეგარა მისცეთ თქვენის ქვეყნიდამ, თვარემ გინყენთ;“¹⁰⁶ ბ) ვახტანგ ბატონიშვილის ოქმები

⁹³ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 211.

⁹⁴ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 809.

⁹⁵ იქვე, ტ. 1, თბ., 1963, 464.

⁹⁶ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 758.

⁹⁷ იქვე, 750.

⁹⁸ იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 219.

⁹⁹ იქვე, 265.

¹⁰⁰ იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 825.

¹⁰¹ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 508.

¹⁰² იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 890.

¹⁰³ იქვე, 1003.

¹⁰⁴ იქვე, 1020.

¹⁰⁵ იქვე, 1094.

¹⁰⁶ იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 476.

(1786 წ., 1790 წ., 1792 წ., 1801 წ.) – „იცოდეთ დიდათ გინყენთ და ავად მოჰყრობით გარდაგახდევინებთ;“¹⁰⁷ „თორემ დიდად გინყენთ, შენც და იმათაც დიდად გარდაგახდება;“¹⁰⁸ „ნურავინ რას შესცოდებთ, თორემ ჩვენად შეცოდებათ მოგკითხავთ;“¹⁰⁹ „თორემ ჩემი სანყენი იქნება;“¹¹⁰ ვახტანგ ბატონიშვილის განჩინება (1792 წ.) – „რომელიც პირველად შესცოდებს, დიდად უწყენთ;“¹¹¹ გ) გიორგი ბატონიშვილის ოქმები (1793 წ., 1780 წ.) – „თუ თქვენ შეგანუხებთ და გაგრჯისთ ვინმე რამეზედმე, დიდად, მოვიკითხამთ თქვენს შენუხებას;“¹¹² „ახლავ მიეცით, თორემ დიდად გვენყინება;“¹¹³ ამ უკანასკნელზე ერეკლე II-ის რეზოლუციაა: „თორემ იცოდეთ დიდათ გინყენთ. ... თორემ იცოდეთ, პასუხს ველარ მოგვცემთ;“¹¹⁴ დ) ლეონ ბატონიშვილის ოქმი (1780 წ.) – „დაეხსენ, თორემ ჩვენი სანყენი იქნება.“¹¹⁵

ვახტანგ ბატონიშვილის განწესებაში (1793 წ.) გაჟღერებულია მკაცრი ფრაზა: „რომელიც ჩვენი მორჩილია, ამ განწესებაზე დადგება. და თუ ვინმე წინააღმდეგობი იქნება, ჩვენად მესისხლედ მოვიკითხავთ იცოდეთ.“¹¹⁶ ამ დოკუმენტით ბატონიშვილი ვახტანგი აწესრიგებს სოფდაგრების უსაფრთხო გადაადგილებისა და სავაჭრო საქონლის გადაზიდვის ქირის საკითხებს, თანაც, მოხელეებს და ადგილობრივ ფეოდალებს უზღუდავს თვითნებობას. მსგავსი შინაარსისაა 1795 წლის ერთი ბრძანება, რომელიც ასლის სახითაა შემორჩენილი და, სავარაუდოდ, ერეკლე II-ეს (ან მის რომელიმე შვილს) ეკუთვნის: „ჩუენი ბრძანება არის არაგვის მოხელენო, მერე ყალუაშვილი ბაღდასარა თავის საქმეზედ რუსეთს მიდის და ამას ჩუენგან დასტური აქვს და ნურვინ დაუშლით წასვლას და გზებზედ მშვიდობით გაატარეთ და არავინ რა შესცოდოს ამას;“¹¹⁷ ანალოგიურია ალექსანდრე ბატონიშვილის წყალობის წიგნი (1793 წ.) – „ესე წყალობის წიგნი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ ჩვენ, ბატონისშვილმა ალექსანდრემ შენ, აბაშვილს იყოსა. ასე რომ შენ ჩვენს ქვეყანაში გვევლებოდეს და შენ არავინ რა განყენინოს. და ვინცავინ ჩვენის ბრძანების მორჩილი იყვნეთ, ამას ნურას აწყენინებთ, თორემ დიდად გინყენთ და კიდევ გარდაგახდევინებთ; ამიტომ, რომამ ჩვენს საქმეზე ძალიან ბეჯითად გაისარჯა.“¹¹⁸ საერთოდ, გადაადგილების უსაფრთხოების უზრუნველყოფის შინაარსის მქონე დოკუმენტები ცალკე შესწავლას იმსახურებს და ამჯერად მათზე აღარ შევჩერდებით.

და ბოლოს, საკვლევი თემისთვის მეტად მნიშვნელოვანი ძეგლია ვახტანგ და ლევან ბატონიშვილების განჩინება ბარისა და მთიურთა ადგილთა (1782 წ.), რომელიც ჩვენთვის საინტერესო ფორმულირებათა სიუხვით გამოირჩევა: „დიდად ავად მოვეპყრობით“ (მუხლი 1, 11, 12); „ჩვენად შეცოდებად მოვიკითხავთ. ...ავად მოვეპყრობით“ (მუხლი 2); „ჩვენს მუხანათსა-

¹⁰⁷ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 694.

¹⁰⁸ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 72.

¹⁰⁹ იქვე, 180.

¹¹⁰ იქვე, 710.

¹¹¹ იქვე, ტ. 5, თბ., 1974, 587.

¹¹² იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 241.

¹¹³ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 468.

¹¹⁴ იქვე, 469.

¹¹⁵ იქვე, 471.

¹¹⁶ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 923.

¹¹⁷ საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1450, აღწ. 1, დავთ. 14, დოკ. N85.

¹¹⁸ გამრეკელი ვ., აღმოსავლეთ საქართველოს შიდაკავკასიური პოლიტიკური და სავაჭრო ურთიერთობები, დოკუმენტები და მასალები, ნაკვეთი 2, თბ., 1991, 136-137.

ვით მოვიკითხავთ და დიდათაც გარდავაჯდევენებთ“ (მუხლი 3); „ჩვენს მუხანათად მოვიკითხავთ. ...დიდად მოგკითხავთ და ჩვენად შეცოდებად და მუხანათად გარდავაჯდევენებთ“ (მუხლი 7); „დიდად უწყენთ“ (მუხლი 13); „ჩვენს მუხანათსავით მოვიკითხავთ“ (მუხლი 14); „სწორედ ჩვენის მუხანათის მსგავსად გარდავაჯდევენებთ“ (მუხლი 16); „რომელიც კაცი დღეის იქით ამ ზემო ბრძანებას გარდაჯდება, იმ კაცმა ასე იცოდეს: როგორც კაცის მკულებს სიკვდილით, მამულიდამ და თავის ალაგიდამ აყრით, აკლებით და დაკარგვით გარდავაჯდევენებთ, ისე ამ ბრძანების წინააღმდეგომს“ (ეპილოგი).¹¹⁹

3.3. დედოფალი

ბუნებრივია, მეფის თანამეცხედრის საბუთებშიც გვხვდება ეს იურიდიული ფურმულა. დედოფალი, როგორც წესი, თავად ემუქრება ქვეშევრდომებს, მაგრამ ზოგჯერ – მეუღლის ავტორიტეტსაც მიმართავს.

პირველის მაგალითებია: ა) მარიამ დედოფლის ბრძანება (XVII ს. II ნახევარი) – „რაც დაიკარგვის და ან ვინმე დამალავთ, ნაქურდალად თქუენ მოწველებს მოგკითხავთ, იცოდით;“¹²⁰ ბ) რუსუდან დედოფლის წიგნი კათალიკოზ დომენტიასადმი ტყვის-სყიდვის აკრძალვაზე (1712 წ.) – „ახლა ასეთი აღთქმა დაგვიდვია თქვენს წინაშე: სადაც ან სადედოფლოში და ან საუფლისწულოში, ან საცა ჩვენს საბატონოსა და მამულში ან ტყვის-გამსყიდველი გამოჩნდეს და ან გაყიდოს ვინმე და ან საყენოს გარდა ჩუენს საბატონოში ტყვე მოიყუანოს გასასყიდელი და ჰყუანდეს ვისმე და წაართვათ და თქუენ გაუწყრეთ და გამოენახნეთ, მოიკითხოთ, არცა--ვის ამისთანა საქმე აქნევინოთ, არც ვინყინოთ და დიდათაც ჴელი მოგიმართოთ. და თუ ვინმე წინ აღვიდგეთ და თქუენი ნება არა ქნას, დიდათაც გამოვენახოთ და უწყინოთ;“¹²¹ გ) დარეჯან დედოფლის ოქმები (1785 წ., 1786 წ.) – „თვარემ ჩვენი დიდათ საწყენი იქნება;“¹²² „ვინც ამის მორჩილნი არ იქნებით რიგიანის საქმით, ჩვენი საწყენი იქნება.“¹²³

მეორის კლასიკური მაგალითია დარეჯან დედოფლის ოქმი (1797 წ.) – „ამათზედ ჴელი აიღევით, ნულარ შეანუხებთ, თორემ ბატონი გინყენთ, ყველამ ასე იცოდეთ. ბატონის ბრძანებას რატომ უარობთ.“¹²⁴

3.4. სხვადასხვა მოხელენი და მოქალაქენი

მოხელეთა და უბრალო მოქალაქეთა საბუთები ამ ფორმულის უამრავ ვარიაციას გვთავაზობს:

როსტომ მეფის მოხელეთა ერთ განჩინებაში (1653 წ.) ვკითხულობთ: „ვინცა ამ პირობასა და წიგნს გარდავიდეს, ჴელმწიფემ თვისდა შეცოდებათ მოჰკითხოს;“¹²⁵ ანალოგიური ფრაზები გვხვდება შაჰნავაზ მეფის მოხელეთა განჩინებებში (1667 წ., 1674 წ.) – „ვინც ამ განჩინებს გარდავა, ჴელმწიფემ თავისად შეცოდებად მოჰკითხოს და თორმეტი თუმანი ჯარიმა ბა-

¹¹⁹ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 2, თბ., 1965, 450-454.

¹²⁰ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 682.

¹²¹ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 332.

¹²² იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 651.

¹²³ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 501.

¹²⁴ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 406.

¹²⁵ იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 95.

ტონისთვის გამოიღოს;¹²⁶ „რომელიც ამას იქით დააშავებს რასმე, ხელმწიფე თავის შეცოდებათ მოგკითხამს.“¹²⁷

ერთ-ერთ გარდამწყვეტილობის წიგნში (1666 წ.) ნათქვამია: „ამისდა გასათავებლად მოგვიცემია თავად ღმერთი და ყოველნი მისნი წმინდანი, სვეტიცხოველი მღთივ-ამაღლებული, საქართველოს ჯვარ-ხატთა დამტკრევით გვაკითხოს ჴელმწიფეთ და დარბაისელთ თუ ამაში გაუმტყუნდეთ და ...შაჰნავაზ მეფემ მისდა შვილების ისრის სროლად მოგვაკითხოს;“¹²⁸ ასეთივე შინაარსისა იმავე პერიოდში ერთი-ერთ საქმეზე მიღებული გარდამწყვეტილობის წიგნები (1672 წ., 1674 წ.) – „თუ ამაში გაგიმტყუნდე, საქართველოს ჴელმწიფემან თავის მკულელად და შეცოდებად მომკითხოს და ბატონისშვილმან გიორგიმ და ბატონმან ჩემმა;“¹²⁹ „საქართველოს ჴელმწიფემ თავისად შეცოდებად მომკითხოს, თუ ეს ასრე არ გაგითაოთ, ბატონიშვილმა გიორგი და მათ დარბაისელთა ერთობით და ბატონმა ჩემმა;“¹³⁰ ეს არის ორი ურთიერთ-შემხვედრი ფიცი, რომელსაც მორიგეებული მხარეები დებენ ერთმანეთის წინაშე. ხელმწიფეში – ვახტანგ V, ბატონიშვილში – გიორგი XI იგულისხმებიან.

საინტერესო ფორმულირებაა იმამ-ყული-ხანის წყალობის წიგნზე თანდართულ ერთგულების წიგნში (1711 წ.) – „თუ ან ჩვენ და ან ჩვენსა უკან ბოდბელმან, ანუ რუსთველმან ეს წიგნი გატეხოს და ამ საქმეზე ალავერდელის წინაღმდგომი შეიქნას, ღმერთის მგმობელად ეკითხოს და ჴელმწიფეთ სასაფლაოს შეცოდებად.“¹³¹

სოლომონ I-ის მიერ დამტკიცებულ მორიგების წიგნში (1752-1770 წწ.) ვკითხულობთ: „თუ ეს ბეჭედი შეიშალოს, ბატონმა მისად ღალატად გვკითხოს;“¹³² გვაქვს სხვა მორიგების წიგნიც (1769-1776 წწ.) – „თუ ამაში გავმტყუნდე, ბატონის ჩემის ღალატით და მისის ალექსანდრეს სიკვდილათ, წმინდის კათალიკოზის ბატონიშვილის კიდეც სიკვდილად მომკითხოს ხელმწიფემაც და ყოველმა მისმა მორჩილმა კაცმა;“¹³³ აქ კათალიკოზში – სოლომონ I-ის უფროსი ძმა, იოსები, იგულისხმება, ხოლო ბატონიშვილში – ალექსანდრე სოლომონის ძე.

სამართლის აღსრულების გარანტიად მეფესთან ერთად სხვა პირების მოხსენება სხვაგანაც გვხვდება. ერთ საბუთში (1721-1732 წწ.) წერია: „თუ ამაშიდ გაგიმტყუნდე, მეფე ალექსანდრემ მისად შეცოდებად მკითხოს, ზურაბ აბაშიძემ მისად სიკუდილათ გკითხოს;“¹³⁴ სხვა საბუთში (1722 წ.) ვკითხულობთ: „ჯერ ვიყო ღვთის შემცოდე და შენის საყდრის დამტყვევი და ბატონიშვილის თეიმურაზის მესისხლე და ბატონის ანნა დედოფლის შემცოდე.“¹³⁵

მამია გურიელისა და სხვა პირების ერთგულების პირობის წიგნში სოლომონ I-სადმი (1771 წ.) ნათქვამია: „თუ წმინდის გულით თქვენი ერთგული არ ვიქნეთ ...ჯერ ყოვლად მონყალის ჴელმწიფის ღალატად მან ჴელმწიფემ მოგვკითხოს და მერმეთ თქვენად სიკვდილად თქვენის რისხვით გაგვიკითხეთ.“¹³⁶

¹²⁶ იქვე, 124.

¹²⁷ იქვე, 134.

¹²⁸ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 846.

¹²⁹ იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 596.

¹³⁰ იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 135.

¹³¹ იქვე, ტ. 2, თბ., 1965, 332; ასევე, იქვე, ტ. 3, თბ., 1970, 667.

¹³² იქვე, ტ. 6, თბ., 1977, 641.

¹³³ იქვე, 642.

¹³⁴ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 889.

¹³⁵ *ჟორდანიას თ.*, ქართლ-კახეთის მონასტრების და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, ფოთი, 1903, 82.

¹³⁶ *დოლიძე ი.*, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 2, თბ., 1965, 423.

გვაქვს რამდენიმე არზა, რომელთა ავტორები მრავალფეროვან ვარიაციებს იყენებენ: ა) არზები ერეკლე II-ის ოქმით (1780 წ., 1783 წ., 1788 წ.) – „თქვენად შეცოდებათ მოგვკითხეთ;“¹³⁷ „თქვენად წინააღმდეგად მოგვკითხონ და ჯარიმაც გამოგვართვან და თქვენს სარქარში მოაბარონ;“¹³⁸ „შენი მუხანათი ვიყო, თქვენმა პურ-მარილმა მკითხოს, თქვენის მეფობის მადლით შეჩვენებული ვიყო;“¹³⁹ ბ) არზები დარეჯან დედოფლის ოქმით (1778 წ., 1789 წ.) – „თქვენი მუხანათი ვიყო;“¹⁴⁰ „ჩემის ჯელმნიფის მუხანათათ მკითხეთ;“¹⁴¹ გ) არზა გიორგი XII-ის ოქმით (1798 წ.) – „გევედრებით თქვენად სადღეგრძელოდ ერთი მაგარი ოქმი გვიბოძეთ... და რომელიც წინ აღუდგეს თქვენს ბრძანებას, თქვენად შემცოდებლად მოეკითხოსთ. ასეთი შიში მიეცით, რომ ჩვენი რიგი მოქცვენ.“¹⁴²

ერთ-ერთ არზაში დარეჯან დედოფლისადმი (1782 წ.), მომჩივანი დედოფალს სთხოვს მეფესთან შუამდგომლობას და მისი ოჯახის ცილისწამებისგან დაცვას: „ესე საზარელი ჯმა დაგვიგდო, ხელმნიფის და ქვეყნის მუხანათათ დავგდო. ...გევედრებით, ხელმნიფესთან მეოხ გვექმენით, ...მართლის სამართლის ნიშანი მიეცეს, რომ შვილთა და შვილისშვილთა ქართლსა და კახეთისაგან ხელმნიფის მუხანათობა არ ეთქმებოდეს.“¹⁴³

ზოგ ვარიანტში მეფის ნაცვლად სხვა პირებია მოხსენებული, მაგალითად, ერთ განჩინებაში (1692 წ.) წერია – „კათალიკოზმა და ამილახორმა თავის შეცოდებად მოკითხოს;“¹⁴⁴ სხვა საბუთში (1729 წ.) – „თუ ამაში გავმტყუნდე, ბედნიერი ვეზირის შემცოდე ვიყო;“¹⁴⁵ XVIII ს.-ის I ნახევრის ერთ თამასუქში ვკითხულობთ: „ავილე მე, რეჯელმა გონიარმა, შენ, პაპუასაგან, შვიდი მარჩილი და ნახევარი ...თუ ამაზე გაგანაწყენო, ამილახვრის შემცოდე ვიყო.“¹⁴⁶

ორმაგ ფორმულას შეიცავს გრიგოლ დადიანის წიგნი სოლომონ II-სადმი (1792 წ.), რომელშიც ავტორი ერთი მხრივ, თავის ყმებს ემუქრება, მეორე მხრივ კი – მეფეს უმტკიცებს ერთგულებას: „თუ ამ ჩემმა ყმებმა ამაშიდ უსამართლო და ურიგო გამოიყვანონ და ბეჯითად არ შეიქმნენ, ჩემდა ორგულების მოქმედათ მოგვკითხო და ჩემის ყმობისაგან ხელი ავაღებინო. თუ მე მტყუანი შევიქმნე და მათ მოუდგე და ამ წერილის დამარღვეველი შევიქმნე, ამ უსამართლობის ბრალი ყოველივე ღმრთისაგან მე მომეკითხოს და თქუენს სიყვარულზედაც ხელაღებული შევიქმნე.“¹⁴⁷

დასასრულ უნდა აღინიშნოს, რომ გვაქვს მოცემულ თემასთან მომიჯნავე მრავალი შემთხვევა, რომლებიც უშუალოდ თემაში განსახილველ ფორმულებს პირდაპირ არ შეიცავს, მაგრამ ირიბად მაინც ეხება კვლევის საგანს, ამიტომ მათ დეტალურ განხილვას აქ აღარ შევუდგებით, ესენია: ა) არზები (1766 წ. 1775 წ., 1778 წ., 1783 წ., 1796 წ.), სადაც ავტორი მეფის წყრომას ერიდება: „ნურც ჩვენ გაგვინყრებით და ნაგვართმევ ჩემო ჯელმნიფე;“¹⁴⁸ „თქვენის

¹³⁷ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 489.

¹³⁸ იქვე, 583.

¹³⁹ იქვე, 769.

¹⁴⁰ იქვე, 419.

¹⁴¹ იქვე, 808.

¹⁴² იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 485.

¹⁴³ იქვე, ტ. 7, თბ., 1981, 546.

¹⁴⁴ იქვე, ტ. 4, თბ., 1972, 161.

¹⁴⁵ იქვე, ტ. 8, თბ., 1985, 887.

¹⁴⁶ ბერძენიშვილი ნ., მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, წიგნი 2, თბ., 1953, 34.

¹⁴⁷ დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 2, თბ., 1965, 528.

¹⁴⁸ იქვე, ტ. 7, თბილისი, 1981, 112.

თავის წყენას ვიშიშვოდი, მაგრამ ეს მოწმეები რომ ვიშოვნე, თავი იმისთვის განყინეთ;¹⁴⁹ „თქვენის წყრომიდამ თავისუფალი მქენით, დანაშაული არა მაქვს რა;“¹⁵⁰ „თქვენის წყენის უღონო გახლავარ;“¹⁵¹ „ან ღმერთის სანყენი იყოს და ან თქვენი ჴელმწიფობა გავიწყრომოთ, ამას ვერიდებით;“¹⁵² ბ) მთელი რიგი საბუთები, რომლებშიც ფეოდალი – მაგალითად, დადიანი,¹⁵³ გურიელი¹⁵⁴ (XVII ს.) ან – ეპისკოპოსები¹⁵⁵ (XV-XVI სს.) პირობას უდებენ უმაღლეს საეკლესიო იერარქს, რომ მხარს დაუჭერენ მის გადაწყვეტილებებს.

4. დასკვნა

ამრიგად, ქართული ისტორიული საბუთების ანალიზი საფუძველს იძლევა, ცალკე გამოიყოს იურიდიული ფორმულა, რომელიც პირდაპირ დეკლარირებს საქართველოს მეფის, როგორც სამართლის აღსრულების გარანტის ფუნქციას.

ეს იურიდიული ფორმულა სხვადასხვა ვარიაციით გვხვდება მეფეთა ბრძანებებში და რეზონანსულად ასახულია სხვა თანამდებობის პირთა თუ მოქალაქეთა იურიდიული შინაარსის საბუთებშიც. იგი ნათლად გვიჩვენებს ქართული იურიდიული კულტურის ერთ-ერთ საინტერესო ასპექტს და მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვანვდის იმდროინდელ სამართლებრივ წარმოდგენებზე.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კონსტიტუცია 24/08/1995, მუხლი 49.1, 49.2.
2. აბაშმაძე ვ., სახელმწიფო დანაშაულობათა სახეებისა და მათი კლასობრივი ბუნებისათვის ფეოდალურ ქართულ სამართალში, ყურნ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, №2, 1986, 59-61.
3. ბერძენიშვილი ნ., მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, წიგნი 2, თბ., 1953, 34.
4. გამრეკელი ვ., აღმოსავლეთ საქართველოს შიდაკავკასიური პოლიტიკური და სავაჭრო ურთიერთობები, დოკუმენტები და მასალები, ნაკვეთი 2, თბ., 1991, 136-137.
5. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 1, თბ., 1963, 395, 464, 489-490, 490, 525, 533-534, 538, 551.
6. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 2, თბ., 1965, 204, 211, 223, 225-226, 226-227, 332, 333, 234, 402, 416, 417, 418, 423, 450-454, 501, 528.
7. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 3, თბ., 1970, 184, 185, 197, 219, 236, 252, 344, 667, 750, 758, 809, 825, 890, 1003, 1020, 1094.
8. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 4, თბ., 1972, 95, 122, 124, 134, 135, 144, 159, 160, 161, 219, 242, 265, 281, 417, 476, 559, 677.
9. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 5, თბ., 1974, 217, 511, 587, 645.
10. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 6, თბ., 1977, 183, 596, 641, 642, 678, 682.

¹⁴⁹ იქვე, ტ. 4, თბილისი, 1972, 677.

¹⁵⁰ იქვე, ტ. 7, თბილისი, 1981, 400.

¹⁵¹ იქვე, 579.

¹⁵² იქვე, ტ. 8, თბილისი, 1985, 379.

¹⁵³ იქვე, ტ. 2, თბილისი, 1965, 223; ასევე, იქვე, ტ. 6, თბილისი, 1977, 678.

¹⁵⁴ იქვე, ტ. 2, თბილისი, 1965, 225-226.

¹⁵⁵ იქვე, ტ. 3, თბილისი, 1970, 184, 185, 197, 219, 239, 252, 269, 344.

11. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 7, თბ., 1981, 85, 96, 112, 120, 170, 176, 209, 224, 243, 244, 246, 248, 271, 304, 313, 332, 358, 382, 398, 400, 408, 410, 419, 468, 469, 471, 489, 508, 546, 579, 583, 651, 659, 669, 675, 694, 704, 736, 769, 771, 808, 820.
12. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. 8, თბ., 1985, 72, 135, 146, 163, 180, 196, 202, 241, 245, 259, 267, 286, 296, 305, 369, 379, 384, 406, 408, 440, 465, 485, 497, 500, 514, 577, 579, 585, 681, 710, 846, 887, 889, 923, 941.
13. დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, დანართი, თბ., 2023, 70, 95, 279.
14. ვაჩიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, ტ. I, თბ., 1946, 119.
15. კუცია კ., ამქრები XVII-XVIII საუკუნის საქართველოს ქალაქებში, თბ., 1984, 198.
16. ჟორდანიას თ., ქართლ-კახეთის მონასტრების და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, ფოთი, 1903, 47, 82.
17. რუსთაველი შოთა, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 2022, 311.
18. სურგულაძე ივ., საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისათვის, ქართლის სახელმწიფოებრივი წყობილება გვიანფეოდალურ პერიოდში, ტ. 1, თბ., 1952, 136-140, 165.
19. ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 1, თბ., 2019, 180, 247.
20. ქართველიშვილი თ., ბაინდურაშვილი ხ., გელაშვილი ი., გოგოლაძე თ., შაორშაძე მ., ჯოჯუა თ., სურგულაძე მ. (რედ.), დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. 2, თბ., 2021, 57, 126, 422.
21. ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი 12 ტომად, ტ. 7, თბ., 1984, 162-177, 191, 211-217.
22. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1450, აღნ. 1, დავთ. 14, დოკ. №85.